

Trøndelag statsadvokatembeter

*"Vurderingen av skylddevne inngår
som en del av påtalejuristenes
ordinære faglige oppgaver, men er
samtidig et område som stiller
betydelige krav til både rettslig og
faktisk vurderingsevne."*

Statsadvokat Hans Vang

Inspeksjons- rapport nr 3

Foreleggelse Rettspsykiatri

2025

Statsadvokat Hans Vang

1. Konklusjon

- Politiet har ikke systemer for å fange opp tidligere rettspsykiatriske vurderinger av mistenkte i straffesaker
- Kompetansen på innholdet i straffeloven § 20 er for varierende hos Trøndelag politidistrikt
- Etterforskingen kan i større grad innrettes for å avklare forhold av betydning for skyldene
- Det utarbeides ikke skriftlige mandater for foreløpige rettspsykiatriske vurderinger

2. Bakgrunn og formål

Forut for lovendringen som trådte i kraft 1. oktober 2020, bygde straffeloven § 20 om skyldene på det medisinske prinsippet. I korte trekk gikk det ut på at lovbrøteren ikke er tilregnelig dersom han på handlingstidspunktet var psykotisk, psykisk utviklingshemmet i høy grad eller hadde en sterk bevissthetsforstyrrelse. De rettspsykiatriske sakkyndige uttalte seg om hvorvidt lovens vilkår for utilregnelighet var oppfylt. For påtalejuristen ble vurderingen enkel i praksis. Dersom den rettspsykiatriske erklæringen konkluderte med at lovbrøteren hadde de nevnte tilstandene (eller i det minste var tvil om det) skulle lovbrøteren bli ansett for å være utilregnelig.

I og med lovendringen ble det medisinske prinsippet forlatt til fordel for det departementet beskriver som et "modifisert blandet prinsipp"¹. Det er oppstilt et grunnvilkår om alvorlig sinnslidelse og et begrensende vilkår om at lovbrøteren var utilregnelig. Det begrensende vilkåret gir rom for dommerskjønn, og dermed også påtaleskjønn når tiltale spørsmålet skal behandles.

I etterkant av den nevnte lovendringen kom en ny endring som er relevant for fagledelsestiltaket. Høsten 2021 ble reglene om påtalekompetanse endret, slik at politiet som hovedregel selv kan henlegge saker – også der siktelsen gjelder forhold som ellers hører inn under statsadvokatens kompetanse.

Til sammen skapte de to endringene et behov for å kartlegge både om etterforskingen er innrettet mot å dekke informasjonsbehov av betydning for å ta stilling til skyldene, og om vurderingene i forbindelse med påtaleavgjørelsene er treffsikre.

Tiltaket var ett av flere innen temaet rettspsykiatri. I vår fagledelsesplan for 2025 er kunnskapsgrunnlaget for å bruke tiden på temaet beskrevet slik:

Stor usikkerhet og manglende kompetanse blant politijuristene om bruken av strl. § 20, observasjon i henhold til strpl. § 167 og området for særreaksjoner etter strl. § 62

Rammene for tiltaket ble beskrevet slik i fagledelsesplanen:

Alle saker hvor det er innhentet rettspsykiatrisk erklæring skal forelegges statsadvokatene for påtaleavgjørelse i en periode på 6 måneder i medhold av rundskriv 2/2022 pkt. 7. Formålet er å korrigere eventuelle avvik i vurderinger og gi

¹ Prop.154 L (2016–2017) s. 12

oss kunnskapsgrunnlag for eventuelle nye tiltak. Tilbakemelding gis i enkeltsak til på og funn samles i sluttrapport.

Det totale ressursuttaket i prosjektet ble estimert til 20 dagsverk.

Beslutning om foreleggelse ble meddelt politiet ved brev av 18. februar 2025. Det viste seg å være behov for ytterligere presiseringer og utfyllende informasjon om bakgrunnen for foreleggelsen. Dette ble imøtekommet i e-post av 28. mars 2025 til leder for felles enhet for påtale i Trøndelag politidistrikt:

Bakgrunn og formål

Formålet med foreleggesplikten og andre fagledelsestiltak innen rettspsykiatri denne våren er å redusere usikkerheten rundt vurderinger knyttet til:

- Forståelse og anvendelse av straffeloven §§ 20 og 80 f.*
- Informasjonsbehov som må dekkes av etterforskningen*
- Bruken av ulike henleggeskoder*

Vurderingene er blitt mer komplekse som følge av endringene i reglene om tilregnelighet fra 2020. Målet er å sikre rettssikker og formålsstyrt behandling av straffesakene, gjennom et samarbeid mellom politidistriktet og statsadvokaten.

Hvorfor foreleggelse?

Foreleggelse som metode for fagledelse imøtekommer også et generelt ønske fra politidistriktet. Fordelene med foreleggelse er blant annet:

- Mindre ressurskrevende for politiet*
- Kvalitetssikring av beslutningene i den enkelte saken*

Omfang av foreleggesplikten

Foreleggesplikten gjelder saker der mistenkte har:

- Fullstendig rettspsykiatrisk erklæring, eller*
- Foreløpig rettspsykiatrisk vurdering*

Foreleggesplikten omfatter ikke saker som skal henlegges uten etterforskning dersom avgjørelsen ikke er begrunnet i mistenktes psykiske tilstand.

Foreleggesplikten gjelder uavhengig av om erklæringen eller vurderingen er innhentet i anledning den aktuelle saken eller tidligere saker.

Registrering og innsendelse av saker

Det er avdekket at registreringen av rettspsykiatriske vurderinger i mange saker er mangelfull. Det er flere tilfeller av at det finnes en rettspsykiatrisk vurdering som ikke fremgår av dok 00, RPE-knappen eller straffeattesten.

Statsadvokaten vil ikke kontrollere om alle saker omfattet av foreleggesplikten faktisk er sendt inn. Det forventes ikke at alle tidligere saker gjennomgås for å sjekke om det ligger en erklæring i noen av de. Det forventes imidlertid at alle saker hvor dok 0, straffeattest eller RPE-knappen i BL viser at det foreligger en erklæring på mistenkte, sendes til statsadvokaten for påtaleavgjørelse.

Kvalitetsundersøkelsen ble gjennomført i SurveyXact. Statsadvokatene fikk utdelt en QR-kode og benyttet mobiltelefon for å svare på de ulike spørsmålene. Innretningen er i stor grad basert på KU 2024, også ved at det ble utarbeidet en veileder for å sikre en mer lik vurderingspraksis. Data ble analysert i PowerBI.

Rapporten har vært forelagt leder Felles enhet for påtale i Trøndelag politidistrikt forut for ferdigstilling.

3. Evaluering av valget av foreleggelse som metode

Riksadvokatens prosjekt for fagledelsesplaner skriver i sine oppsummeringer og anbefalinger av 25. april 2025 side 15 følgende om bruk av foreleggelse som metode:

Foreleggelsesdirektivene setter rammene for i hvor stor grad fagledelsen utøves gjennom enkeltsaksbehandling. Som nevnt i punkt 2.4.10 binder enkeltsaksbehandling opp ressurser som ellers kunne vært anvendt til andre typer fagledelsestiltak. Det vil derfor måtte bero på en konkret vurdering om hvilke tiltak som forventes å ha best effekt på straffesaksbehandlingen. Flere av planene viser i liten grad til enkeltsaksbehandling som kunnskapsgrunnlag for andre typer fagledelsestiltak, herunder som kunnskapsgrunnlag for utpekte og prioriterte innsatsområder.

Vår vurdering er at foreleggelse som metode var nødvendig for at vi skulle få tilstrekkelig innsikt i politiadvokatenes forståelse av hva som ligger i manglende og begrenset skylddevne. Gjennom å argumentere i påtegninger og interne notater i konkrete saker får vi også innblikk i evnen til å omsette den juridiske forståelsen i praktisk bruk. Dersom vi heller valgte en etterfølgende vurdering av saker som allerede var avgjort ville vurderingene i liten grad vært synlige for oss. I tillegg er foreleggelse en metode som er ønsket av politidistriktet. Den tar hensyn til de viktigste faktorene som fremheves av respondentene i politiet i riksadvokatens prosjekt styrket fagledelse, delrapport om kompetanse på side 80: Tid og relevans.

I ettertid stiller vi spørsmål ved om foreleggelsen ga oss tilstrekkelig materiale til å kunne si noe om kvaliteten på politiets håndtering av saker hvor skylddevne er en problemstilling. Et utvalg på 44 saker, hvorav 21 foreslås henlagt av andre grunner, i utgangspunktet er for lite å generalisere ut fra. Vi kan likevel se mulige tendenser som bør kartlegges ytterligere. Det er heller ikke gjort noen funn som avviker markant fra det vi forventet.

4. Statsadvokatens funn og vurderinger

4.1 Innledning og statistikk

Foreleggelsen omfattet 44 saker. I 32 av disse forelå det en foreløpig rettspsykiatrisk vurdering, hvorav 15 var innhentet i anledning den aktuelle saken. I 21 av sakene fantes det en fullstendig rettspsykiatrisk erklæring, hvorav fire i anledning saken. I 11 saker var erklæringen mer enn to år gammel. I to saker var det en begrenset rettspsykiatrisk erklæring, og ingen av disse var i anledning den aktuelle saken.

Undersøkelsen besto av fem deler: Innledende spørsmål, etterforsking, pågripelse og fengsling, medisinske undersøkelser og politiets innstilling til påtaleavgjørelse.

Spørsmålene er innrettet for å undersøke i hvilken grad den normeringen riksadvokaten har gjort gjennom RA-2020-2 blir fulgt i praksis.

4.2 Innledende spørsmål

I denne delen ble det blant annet stilt spørsmål om hva slags rettspsykiatriske vurderinger og undersøkelser som var gjort, om de var gjort i anledning den aktuelle saken og i så fall hvor lang tid etter gjerningstidspunktet de er gjennomført. Hvis de ikke var i anledning aktuelle sak ble det spurt hvor gammel den var. Det ble også stilt spørsmål om mandat og om erklæringen eller vurderingen fremgikk av dok 0, straffeattest eller RPE-knapp.

I 11 av de 21 sakene med fullstendig rettspsykiatrisk erklæring fremgikk den ikke på RPE-knappen i personfanen i BL. I to av sakene manglet den i dok 0 ved oversendelsen til statsadvokaten. I hvor mange av disse sakene det er nettopp fordi den skal til statsadvokaten at erklæringen er lagt i dok 0 vites ikke. Enda viktigere; vi vet ikke hvor mange saker som ikke er sendt inn til statsadvokaten fordi politiet ikke visste at det fantes en slik erklæring.

Av de 32 sakene hvor det fantes en foreløpig vurdering var det sju saker der denne ikke fremgikk av dok 0.

Som det fremgår av den utfyllende orienteringen til politidistriktet om foreleggelsen ble det allerede i forberedelsen klart at tidligere rettspsykiatriske vurderinger og erklæringer ikke uten videre var synlig for den som skal ta påtaleavgjørelsen i saken. Forut for digitaliseringen av saksbehandlingen i politi og påtalemyndighet var det en fysisk dok 0-mappe som fulgte saken. Nå er de prisgitt at det er gjennomført en manuell operasjon som synliggjør at det finnes rettspsykiatriske vurderinger av mistenkte. Fagledelsestiltaket kan ikke avdekke omfanget av det vi ikke vet at vi ikke vet: Finnes det tilfeller hvor personer er tiltalt og domfelt uten at påtalemyndigheten og domstolen er kjent med at det finnes tidligere vurderinger som reiser tvil om skyldenvnen?

I løpet av foreleggesperioden var det flere tilfeller av at rettspsykiatriske erklæringer som hverken fremgikk av straffeattest eller RPE-knappen. Rett forut for foreleggesperioden mottok statsadvokaten et forslag om tiltale og hvor statsadvokaten på saken tilfeldigvis husket at han som politiadvokat 14 år tidligere hadde vært påtaleansvarlig i en sak med samme siktede og hvor det var tvil om tilregnelighet.

Politidistriktet opplyser at registrering av rettspsykiatriske erklæringer (RPE) i SSP i dag er en manuell prosess. Rutinen innebærer at straffesaksstøtte registrerer RPE ved mottak, men ordningen er sårbar og det forekommer at erklæringer ikke blir registrert. Politiets IKT-tjeneste (PIT) er kjent med svakheten, men det er lite sannsynlig at rutinen endres før dagens straffesakssystem (BL) fases ut og erstattes av et nytt system.

Etter digitaliseringen av straffesakene i 2019 tas dok 0 ikke lenger ut for fysisk arkivering. Dette gjør det vanskeligere å oppdage tidligere rettspsykiatriske vurderinger dersom de ikke er registrert i SSP. For å avdekke slike tilfeller må man søke manuelt i hver enkelt sak.

Politidistriktet opplyser at PIT har etablert et eget arbeidsteam som ser på muligheten for et digitalt arkiv for dok 0, men at dette arbeidet fortsatt pågår. Det lokale tiltaket er å styrke

opplæringen og bruken av rutinebeskrivelsen, for å redusere risikoen for at registrering av RPE blir oversett.

Det ble brukt standardmandat til de rettsoppnevnte sakkyndige i 20 av 21 saker med fullstendig erklæring.

I de 15 sakene hvor foreløpig erklæring var innhentet i anledning aktuelle sak manglet det skriftlig mandat i hele 14 av dem.

På spørsmålene om erklæringen eller vurderingen førte til at det var behov for ytterligere rettspsykiatriske avklaringer er spørsmålsstillingen noe uheldig. Den legger opp til dobbelt nektelse. Spørsmålene var "Fører den tidligere foreløpige/fullstendige rettspsykiatriske erklæringen til at det ikke er behov for ytterligere rettspsykiatriske avklaringer?", slik at det skal svares "nei" hvis det er behov for ytterligere avklaringer. Det kan derfor ikke utelukkes at det er svart ut motsatt av hva som var ment.

4.3 Etterforsking

I denne delen vurderes om etterforskingen har vært planlagt og gjennomført slik at relevante opplysninger for vurderingen av skyldene er innhentet.

For å aktivere denne delen av undersøkelsen forutsettes det enten at det fantes en tidligere rettspsykiatrisk vurdering og behov for ytterligere rettspsykiatriske avklaringer, eller at vurderingen var innhentet i anledning aktuelle sak.

I 15 av sakene ble det brukt personell fra den operative patruljen til å gjennomføre etterforskingsskritt (PPS). I tre av disse ble mistenkte avhørt på stedet, og i alle tre tilfellene har statsadvokaten vurdert at det var forsvarlig. I ett av tilfellene var avhøret ikke sikret på lyd. I ytterligere fire saker var det ønskelig fra patruljens side med avhør, men mistenkte ønsket ikke å la seg avhøre.

I ni av 24 aktuelle saker hadde alle relevante tjenestepersoner skrevet egenrapport om kontakt med mistenkte i forbindelse med pågrepelse, mens i seks av sakene fantes det ingen egenrapporter om det.

I 11 av 20 saker er mistenkte avhørt utenom PPS. I sju saker ønsket ikke mistenkte å la seg avhøre. I fem av avhørene var det ikke forsvarer tilstede. Fem av avhørene er på lyd og bilde, fem er på lyd og ett er uten lyd eller bilde.

Når vi skal vurdere kvaliteten på hvordan de enkelte elementer er belyst i avhør av mistenkte er vi nede i kun 12 saker. I fire av disse ble det vurdert å ikke være tilfredsstillende belysning av mistenktes psykiske, organiske eller somatiske lidelser. I seks av de åtte avhørene det var relevant var det ikke tilfredsstillende belyst om det var psykiske lidelser hos mistenktes nære familie.

Avslutningsvis i denne delen av spørreskjemaet var det mulig å knytte kommentarer til etterforskingen i fritext. I en av disse heter det "[h]ar ikke vært tema til tross for tidligere frifinnende dom pga tvil om tilregnelighet og gjentatte anmeldelser for voldtekt etter dette. Straffet andre saker i ettertid". I en annen fremkommer det "ingen toksikologisk undersøkelse,

ingen rapporter om tilstand ved pågripelse. Fremgår av logg at jour var klar over den rettspsykiatriske undersøkelsen på dette tidspunktet". I en tredje "oversett/ikke fulgt opp informasjon om innleggelse på Østmarka pga rusutløst psykose".

I totalvurderingen av kvaliteten på etterforskningen av mistenktes skylddevne kommer 15 saker ut som tilfredsstillende, fire som god, fire som ikke tilfredsstillende og en som dårlig. Totalt er 24 saker vurdert.

4.4 Pågripelse og fengsling ved antatt manglende skylddevne

I denne delen ønsket vi å undersøke forståelsen av det rettslige grunnlaget for pågripelse og fengsling når det er tvil om skylddevne. Av de 24 sakene som var aktuelle her var det tre saker hvor mistenkte ble antatt å være utilregnelig og likevel pågrepet. Når dette sammenholdes med at særreaksjon enten ble vurdert som ikke aktuelt eller ikke var oppe til vurdering i det hele tatt i noen av sakene, kan det stilles spørsmål ved grunnlaget for de tre pågripelsene.

I utvalget ble ingen fremstilt for varetektsfengsling.

I totalvurderingen av håndtering av pågripelse og fengsling ble i 21 av tilfellene vurdert som tilfredsstillende eller bedre, mens fire ble vurdert som ikke tilfredsstillende.

4.5 Medisinske undersøkelser

Her ønsket vi å undersøke om det var oppmerksomhet om viktigheten av å fremstille mistenkte for utvidet blodprøvetaking og klinisk undersøkelse dersom det er spørsmål om manglende skylddevne. Svaralternativene var ja, nei og "ikke aktuelt". I tilfellene hvor det var aktuelt ble det vurdert i fire av sakene, mens det i sju saker ikke var vurdert.

4.6 Politiets innstilling til påtaleavgjørelsen

I denne delen ønsket vi i hovedsak å danne oss et bilde av forståelsen av reglene om manglende skylddevne. Innledningsvis har vi filtrert bort sakene som foreslås henlagt av andre grunner enn mistenktes manglende skylddevne. Vi sto da igjen med 23 saker å vurdere.

5.2 Hvordan vurderer du kvaliteten på følgende momenter i politiets innstilling?	God	Tilfredsstillende	Ikke tilfredsstillende	Ikke aktuelt
5.2.1 - Forståelse av vilkåret "sterkt avvikende sinnstilstand"	5	10	4	4
5.2.2 Forståelse av vilkåret "sterk bevissthetsforstyrrelse"	3	4		16
5.2.3 Forståelse av vilkåret "høygradig psykisk utviklingshemming"	2		3	18
5.2.4 Forståelse av utilregnelighetsnormen	5	10	5	3
5.2.5 Forståelse av grensen mellom §§ 20 og 80 bokstav f)	2	2	1	18
5.2.6 Forståelse av grensen mellom § 78 bokstav d) og 80 bokstav f)	1	2		20
5.2.7 Vurdering av grunnvilkårene i § 62	2	3	2	16
5.2.8 Vurdering av om ytterligere rettspsykiatriske undersøkelser burde vært foretatt	8	5	2	8

Det er i hovedsak utilregnelighetsnormen i straffeloven § 20 tredje ledd som utgjør dommerskjønnet i vurderingen av skylddevne. Terskelen vil derfor måtte klargjøres gjennom rettspraksis. Per nå er det tre høyesterettsdommer som utfyller rettskildebildet. To av disse

gjelder sterkt avvikende sinnstilstand ([HR-2023-1242-A](#) og [HR-2023-1243-A](#)), og den siste høygradig psykisk utviklingshemming ([HR-2025-662-A](#)). Riksadvokatens rundskriv [RA-2020-2](#) inneholder også normering av påtalemyndighetens praktisering av utilregnelighetsvurderingen.

Av de 23 sakene var forståelsen av utilregnelighetsnormen relevant i 20. Av disse var politiadvokatens forståelse vurdert som ikke tilfredsstillende i fem.

I sju saker var vilkåret "sterk bevissthetsforstyrrelse" relevant. I alle disse ble påtalejuristens forståelse vurdert som god eller tilfredsstillende.

Forståelsen av "sterkt avvikende sinnstilstand" var aktuell i 19 saker, og vurdert som ikke tilfredsstillende i fire av disse.

Vurderingen av grunnvilkårene for dom på tvunget psykisk helsevern i straffeloven § 62 var aktuell i fire saker, og i to av disse var den ikke tilfredsstillende.

Når det gjelder vurderingen av om det burde vært foretatt ytterligere undersøkelser så ble den vurdert som god i åtte og tilfredsstillende i tre av tretten saker.

4.7 Vurderinger

Skylddevne er et grunnleggende straffbarhetsvilkår og dermed et sentralt tema i alle straffesaker. Vurderingen av skylddevne inngår som en del av påtalejuristenes ordinære faglige oppgaver, men er samtidig et område som stiller betydelige krav til både rettslig og faktisk vurderingsevne. Det er forståelig at dette kan representere utfordringer i en arbeidshverdag preget av høyt tempo og stor saksmengde. Statsadvokatens kvalitetsvurderinger tar imidlertid utgangspunkt i om rettssikkerheten er ivaretatt, ikke i den konkrete ressursituasjonen i politiet. Ansvar for å sikre at vurderingene holder nødvendig kvalitet ligger hos politidistriktet som organisasjon, og ikke hos enkeltpersoner.

Først og fremst må påtalejuristen kunne identifisere de sakene der spørsmål om manglende eller begrenset skylddevne utgjør et reelt tvilsmoment. Deretter må etterforskningen styres slik at de nødvendige informasjonsbehovene blir dekket – både for påtalemyndighetens og de sakkyndiges vurderinger. Til slutt er den enkelte jurists faglige kompetanse og rammebetingelser avgjørende for å anvende reglene korrekt på etterforskningsresultatet. Det er med dette som utgangspunkt at statsadvokaten gjør sine vurderinger av kvalitetsundersøkelsen.

Det mest betydningsfulle avviket som påpekes i rapporten har likevel ikke noe å gjøre med kompetanse eller ressursituasjonen, men med systemer. Det gjelder heller ikke spesielt for Trøndelag politidistrikt. Manglende oversikt over tidligere rettspsykiatriske erklæringer gjør identifisering av sakene hvor skylddevne er et tvilsmoment vanskeligere. Det er sentralt fordi dette er kunnskap politiet selv har hentet inn, og likevel kan man risikere at den ikke når beslutningstakeren.

Kvalitetsundersøkelsen indikerer at vurderingene etter tilregnelighetsnormen i straffeloven § 20 tredje ledd er det punktet som i størst grad utfordrer politidistriktet. Dette var også forventet, ettersom det særlig er her domstolens og dermed påtalemyndighetens skjønnsutøvelse er mest fremtredende. Det sentrale er at påtalejuristen forstår den

rettspsykiatriske vurderingen og bruker den sammen med direktivene og momentene som er trukket fram i RA-2020-2 punkt 2.5 og i senere rettspraksis.

I RA-2020-2 heter det at "[o]gså for foreløpige erklæringer skal det som hovedregel utarbeides et skriftlig mandat, jf. straffeprosessloven § 148 fjerde punktum jf. § 142 a". Det ble kun gitt skriftlig mandat for foreløpig rettspsykiatrisk vurdering i ett tilfelle.

5 Avsluttende bemerkninger

Statsadvokatembetet vil på bakgrunn av konklusjonene i punkt 1

- Foreslå at riksadvokaten følger opp politiets arbeid med å digitalisere dok 00 samt vurdere om det er behov for ytterligere oppfølging på nasjonalt nivå for å fange opp tidligere rettspsykiatriske vurderinger
- Spille inn forslag til riksadvokaten om at det utarbeides standardmandat i BL for foreløpige rettspsykiatriske erklæringer
- Vie temaet rettspsykiatri oppmerksomhet i vår involvering i opplæring av nyansatte politijurister
- Be Trøndelag politidistrikt gi statsadvokaten en redegjørelse for hvilke tiltak de finner egnet til å svare ut funnene. Redegjørelsen bes gitt innen 20. januar 2026